

РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 34: 378.014.3 (477)

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ З УРАХУВАННЯМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАПОЗИЧЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Коломоець Т.О., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
t_deputy@ukr.net*

У статті в систематизованому вигляді подається аналіз найбільш актуальних проблемних питань сучасної юридичної освіти в Україні, формуються конкретні пропозиції щодо можливого їх вирішення, у тому числі шляхом нормативного врегулювання, з обґрунтуванням доцільності запозичення позитивного, апробованого часом і практикою відповідного досвіду зарубіжних країн, насамперед європейських, щодо оптимізації мережі вищих навчальних закладів, розробки єдиного стандарту вищої юридичної освіти, підвищення ролі практичної складової навчання, уніфікації, процедурної визначеності підсумкової атестації.

Ключові слова: вища юридична освіта, освітній стандарт, підсумкова атестація, запозичення, зарубіжний досвід, законодавство.

РЕФОРМИРОВАНИЕ ВЫСШЕГО ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ: ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ С УЧЕТОМ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И ЗАИМСТВОВАНИЯ ПОЗИТИВНОГО ЕВРОПЕЙСКОГО ОПЫТА

Коломоец Т.А.

*Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
t_deputy@ukr.net*

В статье в систематизированном виде дается анализ наиболее актуальных проблемных вопросов современного юридического образования в Украине, формулируются конкретные предложения по возможному их решению, в том числе путем нормативного урегулирования, с обоснованием целесообразности заимствования положительного, апробированного временем и практикой соответствующего опыта зарубежных стран, прежде всего европейских, по оптимизации сети высших учебных заведений, разработке единого стандарта высшего юридического образования, повышении роли практической составляющей обучения, унификации, процедурной определенности итоговой аттестации.

Ключевые слова: высшее юридическое образование, стандарт образования, итоговая аттестация, заимствование, зарубежный опыт, законодательство.

REFORMING HIGHER LEGAL EDUCATION IN UKRAINE: PRIORITIES OF DIRECTIONS THE LEGAL REGULATION OF BORROWING AND POSITIVE EUROPEAN EXPERIENCE

Kolomoets T.A.

*Zaporizhzhya national university, str. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, Ukraine
t_deputy@ukr.net*

In article in the form of a systematic analysis are served the most of relevant problematic issues of modern higher legal education in Ukraine, namely: 1) the excessive number of domestic institutions of higher education that train future lawyers, some of whom are non-core (for example, agricultural, polytechnic, aviation and etc.). In the structure of some of them can be only one specialized departments (for example, law and political science, social sciences and humanities, etc.). Their level of technical, information, personnel, methodological support is far from meeting the needs of real-time, which leads to a low level of training of future lawyers. To address this problematic issue is proposed to optimize the

network of higher education institutions in Ukraine, focus training future lawyers only in classical higher education institutions, and, above all, in the national. 2) Inadequate training curricula lawyers, glut academic disciplines (mainly humanitarian, socio-economic content), the study of which could be carried out on optional basis. Highlights the problematic lack of industry standards in Ukraine to prepare lawyers. It is proposed to complete the process of developing such standards, to revise the content of curricula, fix enumeration required for the study of academic disciplines for lawyers, as well as to provide higher education institutions the right to create a list of educational disciplines «to choose» (taking into account the needs of a particular region, future employers, etc.). Particular emphasis is placed in the work on the feasibility of borrowing European (primarily Germany, France, England) experience in dealing with this issue, including and to provide opportunities for students to exercise their right «academic mobility». Is correct to involve the formation of educational standards, curricula employers, legal practitioners, representatives of the legal community, as it is done in foreign countries. 3) The need is to improve foreign language training lawyers, increasing the number of hours to study foreign languages, primarily professional direction, an introduction to the educational process foreign discourses on key industry disciplines, the study of normative sources of foreign countries, in the original, are brought to the learning process of foreign lawyers native speakers. 4) The need is a departure from the predominant theoretical training of lawyers, to address gaps in their practical training, strengthening priorities in the organization and practice of passing students. Employers interested in hiring graduates of higher educational institutions with the presence of practical experience. It is proposed to apply the experience of foreign countries and strengthen practical part of the educational process in universities. It is advisable to provide practical training during the period of study in higher education (in legal clinics, free legal aid, public reception et al.), to introduce forms of «outreach» training sessions to practice base. 5) It is advisable to review the form and content of the state final examination, engaging not only the representatives of universities, but also non-governmental organizations of lawyers, legal practitioners. It is possible to borrow the experience of European countries in the implementation of the two state attestation: a) after completion of training in high school (with mandatory standards enshrined in the requirements of the commission, the content of the certification, evaluation criteria, and others.); b) nationwide as «admission to the profession» with a maximum of transparency, accessibility, objectivity.

The article formed concrete proposals to improve the educational process of training future lawyers in Ukraine, legislation, its implementation, including borrowing the experience of European mill (examples are analyzed and justified by the possibility of borrowing).

Key words: higher legal education, standard of education, final examination, borrowing, foreign experience, legislation.

В умовах докорінних реформаційних державотворчих та правотворчих процесів в Україні актуальності набуває перегляд правових засад, змісту, форм і методів вітчизняної юридичної освіти, наближення її до європейських аналогів, забезпечення ефективності підготовки майбутніх юристів. Пошук оптимального варіанта вирішення відповідних питань вимагає комплексного підходу, зосередження спільних зусиль юристів-учених, юристів-практиків, нормотворців, громадськості, роботодавців, органів студентського самоврядування; виваженого урахування позитивного апробованого часом і практикою й адаптованого до вітчизняних потреб зарубіжного досвіду у відповідній сфері. Доречним є й урахування напрацювань вітчизняних ВНЗ (юридичних факультетів, спеціалізованих навчальних закладів), які здійснюють підготовку майбутніх юристів, сформованих у процесі вирішення численних нагальних проблем вітчизняної юридичної освіти й апробованих у реальних умовах навчального процесу, у процесі розробки й обговорення проекту стандарту фахової підготовки кадрів. Схвально оцінюючи зусилля організаторів численних науково-практичних заходів (наприклад, міжнародної науково-практичної конференції «Європеїзація української юридичної освіти: німецько-український досвід» (м. Київ, 21-22.11.2014 р.), науково-практичної конференції «Роль юридичної освіти у суспільстві, керованому верховенством права. Завдання для України» (м. Львів, 20-23.10.2011 р.), конференції «Вдосконалення юридичної освіти в Україні: засадничі підходи» (м. Харків, 25-26.04.2013 р.), круглого столу «3 питань розробки Національного стандарту юридичної освіти в Україні» (м. Київ, 29.10.2014 р.) тощо) запропонувати для обговорення фаховою спільнотою широкий спектр нагальних проблем вітчизняної юридичної освіти, забезпечити представництво всіх зацікавлених суб'єктів відповідних відносин, вважаємо за можливе виділити найбільш актуальні проблеми сучасної вітчизняної юридичної освіти, запропонувати шляхи їх вирішення, окресливши тим самим пріоритетні напрями нормотворчості у відповідній сфері

відносин, у тому числі з урахуванням позитивного, апробованого часом і практикою досвіду зарубіжних країн, насамперед європейських, враховуючи пріоритетність зовнішньополітичної діяльності України, що фактично й обумовило формулювання мети відповідної статті.

Проблематика правового регулювання відносин у вищій юридичній освіті привертала увагу багатьох учених-юристів. Водночас, враховуючи специфіку відповідних відносин, докорінне оновлення державної політики у відповідній сфері, у тому числі й акцент на європеїзацію останньої, прийняття Закону України від 01.07.2014 р. «Про вищу освіту», який, беручи до уваги його «новаторський» зміст, фактично визначив новий етап розвитку вищої, у тому числі юридичної, освіти в Україні, варто зазначити, що відповідне питання в умовах сьогодення ґрунтовно аналізується, вимагає оновленого доктринального поглибленого дослідження. Питанням правового регулювання у сфері вищої юридичної освіти присвячені праці В. Андрейцева, В. Бігуна, С. Богачова, В. Комарова, А. Мелешевича, О. Сироїд, В. Тація, Г. Усатого та ін. [1-4].

Проблематиці порівняльно-правових досліджень, формулюванню можливих шляхів запозичення досвіду окремих зарубіжних країн у вирішенні актуальних проблем вищої юридичної освіти присвячено роботи Н. Давидової, В. Бігуна, П. Колеснікова, Д. Суханової, В. Попондопуло, А. Хелланда, М. Вендіш, І. Антонова, В. Яркова, Т. Кортукової, О. Чернецької, В. Шаповала, О. Вінгловської та ін. [5–12]. Можливим шляхам запозичення позитивного зарубіжного правотворчого та правозастосовного досвіду в зазначеній сфері відносин в аспекті аналізу організаційно-правових засад управління юридичною освітою в Україні присвячено роботи М. Мартинова [13], щоправда, з акцентом на положення законодавства, чинного на момент написання відповідних робіт.

У сучасних умовах реформаційних державотворчих та правотворчих процесів, у тому числі й у сфері вищої юридичної освіти, серед найбільш актуальних проблем можна виділити: по-перше, надмірну кількість вітчизняних вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку юристів, у тому числі й так званих непрофільних (наприклад, аграрних, політехнічних, авіаційних тощо), а також тих, у структурі яких відсутній юридичний факультет, а функціонувати може лише одна кафедра (наприклад, правознавства, політології та права, культурології, правознавства й соціально-гуманітарних дисциплін тощо), їх різний (у тому числі недостатній) рівень кадрового, матеріально-технічного, навчально-методичного, інформаційного забезпечення навчального процесу. Можливим шляхом вирішення відповідної проблеми може бути оптимізація мережі вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку майбутніх юристів, зосередження відповідної підготовки лише на юридичних факультетах класичних університетів (найімовірніше, національних), тим самим гарантуючи максимальне кадрове, матеріально-технічне, навчально-методичне, інформаційне забезпечення відповідного процесу навчання. У цьому контексті цілком доречно врахувати досвід зарубіжних країн, у яких кількість таких закладів є набагато меншою порівняно з Україною. Так, у ФРН юристів готують на юридичних факультетах 44-х університетів (окрім них є також вищі фахові школи й коледжі) [14, с. 13], в Австрії – у 5 університетах [14, с. 11-12], у Польщі – у 11 державних і 1 приватному університеті класичної моделі, також у деяких інших 84 недержавних ВНЗ [15, с. 59–61] тощо. Натомість лише в Києві в 2014 р. підготовку юристів здійснюють більше 200 ВНЗ різної форми власності, що, безперечно, визнати виправданим не можна. Доцільним є розмежування юридичної вищої освіти на так звані «поліцейські підготовки», як це, наприклад, має місце у ФРН, Австрії, Швейцарії, де кадри для поліції готують у «вищих земельних поліцейських школах, а вищий керівний склад, відповідно, – у Німецькій вищій школі поліції (м. Мюнстер), Вищій поліцейській школі «Нойштадт» (м. Відень), Швейцарському поліцейському інституті та поліцейській академії» [14, с. 11-12; 13, с. 178–179]. Треба констатувати, що підготовка кадрів для поліції відрізняється від загальної підготовки юристів, а отже, ототожнювати ці процеси не можна. Відповідно, як слушно зазначають

О. Мінченко й М. Мартинов, завдяки відомчій освіті у вищезазначених зарубіжних країнах поліція в суспільній свідомості сприймається як соціальний інститут, а не як правоохоронний орган [14, с. 11-12; 13, с. 178-179]. В умовах реформування органів внутрішніх справ перегляд засад їхньої діяльності, оновлення правового підґрунтя останньої, вищезазначений досвід зарубіжного нормотворення та правозастосування є цілком прийнятним, що й обумовлює потребу розмежування в Україні вищої юридичної освіти та поліцейської (відомчої) освіти, їх правової регламентації, що позитивно позначиться на розвитку кожної з них.

Вирішуючи питання оптимізації мережі ВНЗ, які здійснюють підготовку юристів, варто виходити з того, що їх кількість має бути такою, щоб забезпечити доступ осіб до відповідної освіти, якісну підготовку юристів, роль яких у громадському суспільстві, правовій державі переоцінити неможливо, збалансованість структури та обсягу підготовки юристів із потребами держави, територіальних громад і роботодавців (ст.3 Закону України «Про вищу освіту»). Вирішуючи це питання, варто враховувати і інтереси громадськості, і інтереси держави.

По-друге, варто акцентувати також на недосконалості навчальних планів, неузгодженості їх із реальними потребами практики, перенасиченості навчальними дисциплінами (переважно гуманітарними та соціально-економічними), вивчення яких можна було б здійснювати на факультативних засадах, відсутності єдиних стандартів вищої юридичної освіти. Можливим шляхом вирішення відповідного питання цілком могло б слугувати докорінне оновлення змісту навчальних планів та остаточне завершення розробки, обговорення й прийняття єдиного державного стандарту вищої юридичної освіти із закріпленням переліку обов'язкових для вивчення навчальних правничих дисциплін, а також надання можливості ВНЗ самостійно пропонувати студентам на вибір перелік дисциплін з урахуванням їх майбутнього працевлаштування (регіональні потреби, запити роботодавців тощо). Саме «відсутність національного стандарту вищої юридичної освіти за наявності диплому державного зразка» є однією з перепон на шляху до вдосконалення вітчизняної вищої юридичної освіти [16, с. 4]. Це підтверджують і роботодавці, і правнича громадськість (одним із підтверджень можуть слугувати результати дослідження, проведеного Всеукраїнською громадською організацією «Українська Асоціація Маркетингу» в 2014 р. в межах проекту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікації юридичної професії шляхом проведення аналізу інформації про обсяг знань, перелік навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного ВНЗ, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці» за підтримки проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USATO) «Справедливе правосуддя») [16, с. 4-5]. Саме наявність єдиного стандарту сприятиме уніфікації процесу підготовки майбутніх юристів у всіх ВНЗ України, академічній мобільності всіх учасників відповідних правовідносин. Позитивно слід оцінити всі намагання Координатора проектів Організація з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) в Україні активізувати діяльність щодо завершення процесу розробки, громадського обговорення та прийняття відповідного стандарту юридичної освіти в Україні, а також підготовку Проекту відповідного стандарту з урахуванням напрацювань вітчизняних учених-юристів, вимог юристів-практиків, роботодавців, результатів досліджень «Стан юридичної освіти та науки в Україні» (2009-2010 рр.), Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(2000)21 про свободу професійної діяльності правника та Рекомендації № R(2004)4 про Європейську Конвенцію з прав людини в університетській освіті та професійному навчанні. Водночас варто пам'ятати, що відповідний стандарт має розглядатися як загальнообов'язковий нормативно визначений обсяг знань про «доктрини, принципи та інститути, а також необхідний обсяг вмінь і юридичних навичок, обізнаності щодо питань етики та прав людини, якими повинен оволодіти студент у межах певних напрямів» [17], з одночасним закріпленням автономії навчальних закладів у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу (ст.1 Закону України «Про

вищу освіту)), формування переліку навчальних дисциплін вільного вибору, у тому числі з урахуванням потреб регіону, запитів роботодавців тощо.

Вивчення обов'язкових фахових навчальних дисциплін та автономія вищих навчальних закладів щодо формування переліку дисциплін на вибір є характерною для більшості європейських держав. Так, у вищих навчальних закладах Німеччини вивчаються як обов'язкові юридичні дисципліни (конституція, цивільне, комерційне, публічне, кримінальне право тощо), так і дисципліни з вибору студентів із метою поглибленого вивчення матеріалу з фаху. У Великобританії обов'язковими для вивчення є такі дисципліни: конституційне, деліктне, трастове, комерційне, кримінальне право, правове дослідження, правовий правопис, водночас як додаткові на вибір студентам пропонуються право корпорацій, позасудові способи вирішення спорів, житлове, сімейне право тощо [18, с. 37].

Поглибленим має стати вивчення європейського права студентами юридичних факультетів вищих навчальних закладів України. При цьому навчання має базуватися не тільки на вивченні суто теоретичних положень, а й нормативно-правових аспектів, матеріалів правозастосовної практики. Враховуючи певну лінгвістичну проблемність у ознайомленні з нормативними джерелами європейського права, бажано було в навчальному процесі передбачити можливість розширення переліку й урізноманітнення форм співпраці вищих навчальних закладів з Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка з європейськими державними інститутами, професійними правничими громадськими об'єднаннями, враховуючи його потужні ресурси. Бажано посилити вивчення іноземної мови професійного спрямування студентами, викладачами юридичних факультетів вищих навчальних закладів, усуваючи поступово лінгвістичний бар'єр; залучати до навчального процесу професорів європейських ВНЗ; створити на базі всіх факультетів вищих навчальних закладів України кафедру європейського права з підтримкою методичного, навчального забезпечення та функціонування, активізувати співпрацю з європейськими правничими професійними громадськими організаціями.

Надання права юридичним факультетам вищих навчальних закладів формувати переліки фахових дисциплін на вибір студентам певним чином сприятиме активізації їхніх зусиль щодо розвитку так званих «своїх факультативних курсів», конкуренції між собою в питаннях якості, методики, результативності їх викладання, появі зацікавлених авторських спеціальних фахових навчальних курсів.

Важливим є вирішення питання допуску до публічного адміністрування у сфері вищої юридичної освіти, а точніше активізації ролі у відповідному процесі в Україні, громадськості, фахової громадськості. Підтримуючи в цілому зусилля держави, орієнтовані на звуження сфери впливу державних органів у відношенні до вищої юридичної освіти, розширення автономії вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку майбутніх юристів, правове закріплення нових моделей відносин вищезазначених учасників, варто зазначити, що вирішення відповідного питання також вимагає прискіпливої уваги всіх зацікавлених суб'єктів, виваженого врахування позитивного зарубіжного досвіду. Доцільним є залучення фахової громадськості (насамперед правничих громадських професійних об'єднань) до процесу розробки фахових стандартів (як стандартів професії, так і освітніх стандартів), активною могла бути також їхня роль у навчальному процесі (в аспекті забезпечення практичної складової навчального процесу) та в процесі підсумкової атестації випускників вищих навчальних закладів. У цьому аспекті цілком можливим є використання досвіду США, де вагома роль в адмініструванні надається Асоціації американських юристів (далі – ААЮ) як загальнонаціональній добровільній професійній організації представників юридичної професії, членами якої є адвокати, судді, судові адміністратори, викладачі права, юристи, що перебувають на державній службі, і студенти юридичних факультетів. Саме ця організація, яка займається підвищенням якості юридичної освіти, у 1921 р. прийняла документ про мінімальні стандарти юридичної освіти, опублікувала перелік юридичних

факультетів, які відповідають цим вимогам [7, с. 76], і до цього часу здійснює акредитацію юридичних факультетів, які здійснюють підготовку студентів у галузі права, надає особам право викладати у відповідних університетах. У Великобританії Асоціація юристів Великобританії також визначає стандарти юридичної освіти, підсумкової атестації, допуску до професійної діяльності [7, с. 41].

Щоправда, державу усувати від цього процесу взагалі не потрібно. Мова йде про підготовку осіб, від фахового рівня яких залежить реалізація та захист прав, свобод, законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави в цілому. У цьому сенсі, посилюючи ступінь участі професійної громадськості в процесі підготовки, допуску до професійної діяльності юристів, варто враховувати й вимоги держави, які вона висуває щодо юристів. У цьому аспекті цілком доречним є врахування досвіду Німеччини зі спільною відповідальністю держави, університетів, професійної громадськості за організацію юридичної освіти. Зокрема, функції в цій сфері в Німеччині поділяються на чотири рівні: а) розробка й узгодження законодавчих засад юридичної освіти законодавцем; б) кількісне та якісне забезпечення правознавчого навчання на юридичних факультетах; в) спільна підготовка й проведення першого юридичного іспиту, що завершує навчання в університеті; г) організація державою підготовчої практики після завершення університетської освіти, а також проведення другого юридичного іспиту [11, с. 23]. У Франції також існують стандарти юридичної освіти (Міністерство освіти Франції видає декрети про обов'язкові стандарти, яких мають дотримуватися всі вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку майбутніх юристів, про обов'язкові навчальні дисципліни, затвердження навчальних планів ВНЗ тощо), вагомою є роль держави в організації юридичної освіти, щоправда раз на чотири роки Міністерство підписує засновницькі договори з вищими навчальними закладами, у яких визначає всі аспекти діяльності університетів (кадрові, науково-методичні, технічні тощо) [12, с. 18], що цілком можна вважати проявом поєднання відповідальності держави й університетів за організацію юридичної освіти. В Україні також можливим є залучення до процесу адміністрування професійних правничих громадських організацій за умови нормативного закріплення засад їх участі у відповідному процесі, процедурної визначеності відповідних відносин.

Безперечно, у процесі підготовки майбутніх юристів необхідним є вивчення гуманітарних, соціально-економічних дисциплін (наприклад, історія України, історія української культури, інтелектуальна власність, політологія, охорона праці тощо), однак виваженим має бути підхід до визначення їхньої кількості, кількості годин (кредитів) на їх вивчення, їхнього співвідношення в навчальному плані з рештою нормативних навчальних фахових дисциплін. Доцільно нормативно врегулювати ці питання, уніфікувавши тим самим і цю складову процесу навчання майбутніх юристів, сприяючи академічній мобільності учасників навчального процесу. Варто зосередити увагу на змістовному наповненні та кадровому забезпеченні викладання нормативних гуманітарних і соціально-економічних дисциплін (скорочення їх кількості, змістовна їх орієнтація на специфіку майбутнього фаху студентів, наявність вищої юридичної освіти у викладача тощо). Доцільним є лише секційне (факультатив) вивчення дисциплін «фізичне виховання».

Викладання міждисциплінарних дисциплін має забезпечуватися орієнтацією навчального процесу на висвітлення специфіки засвоєння й використання відповідних знань і навичок у подальшій професійній діяльності майбутніми юристами. Відповідний досвід цілком позитивно апробовано у Франції, де відповідні дисципліни для майбутніх юристів викладають особи з обов'язковою наявністю юридичної освіти (психологія, соціологія, економіка тощо), що дозволяє «адаптувати відповідні курси до потреб права» [12, с. 21].

З метою забезпечення студентської академічної (у тому числі за межами України) мобільності доцільним є поглиблення вивчення іноземної мови (упродовж усього процесу навчання вивчення іноземної мови професійного спрямування, професійно-комунікативної спрямованості, фахових мовних дискурсів, пілотних лекційних занять із нормативних

правничих дисциплін іноземною мовою, удосконалення мовної фахової підготовки викладачів юридичного факультету, залучення до навчального процесу юристів-носіїв іноземної мови тощо). Щоправда, основна увага все ж таки має концентруватися на змістовному наповненні стандарту юридичної освіти, переліку обов'язкових фахових дисциплін, вивчення яких фактично сформує фундамент майбутньої професійної діяльності особи.

На сьогодні чимало дискусій виникає у фаховому середовищі стосовно того, які саме дисципліни студенти мають вивчати. У цьому аспекті також можливим є запозичення позитивного досвіду зарубіжних колег. Наприклад, з урахуванням доцільності отримання студентами вже під час навчання практичних навичок доцільним є впровадження новітніх, практично орієнтованих навчальних дисциплін у навчальний план. У США для отримання студентами навичок складання процесуальних документів забезпечується викладання дисципліни «Юридичний правопис» («Правове письмо», «Складання юридичних документів»), під час вивчення якої студенти навчаються складати різні юридичні документи [8, с. 50]. Цілком слушним є те, що й у проекті вітчизняного фахового освітнього стандарту серед обов'язкових для вивчення дисциплін передбачено «Юридичний правопис». Водночас доцільно було б додати до переліку навчальних дисциплін вибору студентів у різних вищих навчальних закладах ще декілька: «Складання юридичних документів-контрактів», «Складання юридичних документів у цивільному процесі» («Цивільно-процесуальна документація»), «Кримінально-процесуальна документація» тощо. Під час вивчення відповідних дисциплін студенти мали б змогу не лише навчатися складати ті чи інші документи (ВНЗ самостійно визначають перелік таких документів, у тому числі з урахуванням потреб регіону, запитів роботодавців тощо), а й брати участь у модельних ігрових заняттях (судових засіданнях тощо), тренуючи свої аналітичні й ораторські здібності під наглядом викладача [8, с. 50].

Намагаючись задовольнити вимоги сучасності, бажано було б заохочувати вищі навчальні заклади застосовувати міждисциплінарний підхід у навчанні – заохочувати студентів юридичних факультетів до вивчення дисциплін на інших факультетах, і навпаки, підвищуючи рівень правової освіти майбутніх представників інших спеціальностей. Це є цілком виваженим, оскільки «отримані студентами теоретичні знання та практичні навички можна застосовувати не лише у фаховій діяльності, а й у повсякденному житті» [8, с. 52]. Цілком доречним для майбутнього юриста є отримання під час навчання знань практичної психології, менеджменту ведення переговорів, тактики ведення переговорів, медіації тощо. До того ж апробований часом і практикою позитивний досвід наявності такої складової фахової підготовки юристів уже існує в Німеччині. Зокрема, майбутнім юристам пропонується можливість отримати такі додаткові кваліфікації: риторика, урегулювання спорів, медіація, наука про ведення допиту й про здатність спілкування [11, с. 24]. Підтверджують потребу зосередження уваги університетів у процесі підготовки майбутніх юристів на вивченні тих дисциплін, які б надали майбутнім фахівцям загальні вміння й навички, також експерти Проекту «Справедливе правосуддя» щодо з'ясування думки стосовно залучення громадськості до формування рамки кваліфікації правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, навичок, вмінь, якими має володіти випускник юридичного ВНЗ, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці, який було проведено в 2014 р. Експерти підтверджують доцільність вивчення студентами юридичного аналізу, підготовки юридичних висновків, написання текстів, правничої риторики, правничих досліджень, професійної етики, основ комунікації (відповідно, «дуже потрібно» – 82,9%, 48,8%, 39%, 69,4%, 37,7%) [16]. Цілком доречним є включення до стандарту юридичної освіти для обов'язкового вивчення таких навчальних дисциплін: «Юридичне письмо» та «Юридичний аналіз». Варто погодитися з розробниками Проекту стандарту в тому, що базис фахової підготовки майбутніх юристів має формувати вивчення таких навчальних дисциплін: теорія права та філософія права, конституційне право та право людини,

адміністративне право та адміністративний процес, цивільне право та цивільний процес, кримінальне право та кримінальний процес, міжнародне публічне право та право Європейського Союзу, професійна етика правника, правничі дослідження, аналіз та письмо [17]. Доцільним є закріплення саме цього переліку обов'язкових для вивчення навчальних дисциплін для уніфікації формування фундаменту майбутньої професійної діяльності юристів. Важливим є закріплення в єдиному освітньому стандарті юридичної освіти, крім самого переліку навчальних дисциплін, також переліку компетенцій (знань, вмінь, навичок), необхідних для опанування цих навчальних дисциплін. Окрім того, бажаним є зосередження зусиль учених-юристів, практиків, громадськості на розробці модельних програм відповідних навчальних дисциплін із подальшим їх нормативним затвердженням для забезпечення уніфікації відповідної складової навчального процесу у всіх ВНЗ України.

По-третє, відзначимо існування переважно теоретичної підготовки випускників ВНЗ, відсутність у них достатніх навичок практичної роботи в правовій сфері, формальний застарілий підхід до організації та проходження студентами практики. Роботодавці одностайні в тому, що «головний недолік чинної системи юридичної освіти в Україні – нездатність випускників застосовувати на практиці набуті теоретичні знання, брак практичних вмінь і навичок» [16, с. 1]. Достатньо високо оцінюючи теоретичні знання випускників ВНЗ (за підсумками вищезгаданого опитування, 64% респондентів теоретичні знання випускників оцінюють «відмінно» та «добре»), роботодавці дають переважно негативну оцінку їх практичним вмінням і навичкам (відповідно, 65% та 58% – «погано», «дуже погано») [16, с. 5]. Виходячи із цієї ситуації, цілком доцільним було б впровадження інноваційних форм і методів навчання майбутніх юристів (модельні, виїзні практичні заняття, інтелектуальні змагання, галузеві та інституціональні школи, впровадження переліку факультативних вузькоспеціалізованих навчальних курсів із проведенням їх безпосередньо на базах практики тощо), активне залучення досвідчених юристів-практиків до навчального процесу, укладання договорів про співпрацю із суб'єктами правозастосування й використання їх кадрових, матеріально-технічних ресурсів для навчального процесу. Забезпечення проходження студентами практики не лише після завершення кожного курсу, а й протягом навчального року, використовуючи ресурс юридичної клініки, центрів надання безоплатної правової допомоги, стажування в юридичних фірмах тощо, цілком можливим є й впровадження вивчення навчальної дисципліни «Основи правового консультування». Вивчення будь-якої навчальної дисципліни має орієнтуватися на надання майбутнім юристам навичок практичної роботи, студенти мають бути готові до роботи в жорсткому конкурентному фаховому середовищі. На досягнення цієї мети мають бути спрямовані зусилля всіх учасників освітніх правовідносин упродовж усього процесу підготовки майбутніх юристів; також треба використовуватися всі можливі ресурси: інформаційні, кадрові, матеріально-технічні тощо. У цьому контексті також доцільним є запозичення досвіду зарубіжних держав у навчальному процесі з підготовки майбутніх юристів, у яких акцент зроблено саме на практичній підготовці майбутніх фахівців (практикування в юридичних конторах, асистування діючим юристам, складання іспитів та курсових робіт, безпосередньо беручи участь у реальних юридичних процесах тощо). Студенти мають не лише знайомитися з положеннями правової доктрини, а й із матеріалами адміністративної, судової практики, що вимагає не лише перегляду змісту навчальних програм, а й підготовки навчальних посібників, підручників «нового покоління» з орієнтацією їх на надання студентам фундаментальних теоретичних (з урахуванням положень вітчизняної та європейської правової доктрини) знань, ознайомлення їх із прикладами практики для кращої підготовки до майбутньої практичної діяльності (як приклад навчальних джерел новітнього зразка можуть слугувати розроблені в межах проекту «Підтримка розвитку юридичної освіти та освіти з прав людини в Україні» ОБСЄ провідними вітчизняними вченими-юристами навчальні посібники з кримінального права, кримінального процесу, загального адміністративного права з акцентом у їхньому

змістовному наповненні на положеннях європейської правової доктрини, практики правозастосування).

По-четверте, відзначимо й різноваріантність існуючих форм державної підсумкової атестації, критеріїв оцінювання знань і умінь, методичного забезпечення, відсутність достатньо представництва роботодавця.

Підсумкова державна атестація випускників юридичних факультетів вищих навчальних закладів має бути уніфікована, тобто чітко визначено зміст, форми, критерії оцінювання. Треба відійти від практики, коли в одних вищих навчальних закладах випускники складають декілька державних іспитів, у других – лише один, а в третіх – іспити й захищають випускову роботу. Уніфікація повинна поширюватися й на підсумкову атестацію. Єдині вимоги мають бути нормативно врегульовані, розроблені з урахуванням вимог часу, правозастосування, за активної участі професійної правничої громадськості. Позитивний досвід розробки єдиних загальнодержавних стандартів фахової підсумкової освітньої атестації професійною громадськістю вже тривалий час існує у Великобританії, Німеччині (щоправда, у Німеччині за участю держави стандарти розроблені, однак є єдиними для всіх ВНЗ [10, с. 282-283]). До складу державних екзаменаційних комісій мають входити як представники ВНЗ, так і представники громадськості, майбутні роботодавці. Наприклад, у Німеччині до складу екзаменаційних державних комісій «першого юридичного іспиту», який одночасно є випускним іспитом у вищому навчальному закладі і допуском до юридичного стажування, включають в однаковій кількості професорів університетів, суддів, адвокатів, прокурорів та урядовців, які спільно розробляють завдання, приймають іспити та підводять загальний підсумок, виставляючи оцінки [10, с. 281-282].

Схвально слід оцінити зусилля розробників Проекту стандарту юридичної освіти в Україні, визначити засади державної атестації, особливо щодо вимог формування державної екзаменаційної комісії за обов'язкової участі роботодавців, професійної правничої громадськості, завдань та діяльності (п. 5 Проекту). Водночас слід бути виваженим у врегулюванні цього питання, у тому числі й у частині запозичення позитивного зарубіжного досвіду, а саме забезпечення широкого представництва в складі відповідної комісії представників освітніх шкіл та практикуючої правничої громадськості, процедурної прозорості організації та проведення іспиту, чіткого визначення критеріїв оцінювання знань та умінь випускників ВНО, вирішення питань змістовного наповнення іспиту, а також остаточного з'ясування питання доцільності написання й захисту випускової роботи.

Нині відбувається розробка єдиного державного стандарту державної підсумкової атестації, критеріїв оцінювання знань та умінь теоретико-практичних блоків її змістовного наповнення, широкого представництва в складі державної екзаменаційної комісії роботодавців, залучення фахової громадськості, посилення засад відкритості та гласності. У подальшій перспективі (із чітким визначенням процедурних засад) доцільним є обґрунтування можливості та доцільності запровадження, крім так званого «університетського» державного іспиту (за підсумками навчання), і загальнодержавного іспиту як допуску до фахової діяльності з максимальним забезпеченням його прозорості, доступності та об'єктивності. Тим паче практика таких іспитів в Україні вже існує щодо допуску нотаріальної, суддівської діяльності.

Отже, вирішення вищезазначених проблемних питань вимагає активізації нормотворчості (насамперед на рівні підзаконних актів), що передбачає розробку та прийняття певної кількості відповідних нормативно-правових актів. Для усунення існування розмаїття та численності нормативно-правових актів, колізійності доцільною вбачається систематизація всіх нормативно-правових положень, орієнтованих на врегулювання відносин у сфері вищої освіти, що забезпечить прозорість, уніфікацію відповідного врегулювання. Вирішення відповідних питань вбачається в розробці та прийнятті єдиного кодифікованого акта – Освітнього кодексу України з виокремленням у ньому як елементу змісту розділу про вищу

освіту й підрозділу про вищу юридичну освіту. Тим самим загальнообов'язкові єдині стандартні вимоги щодо процесу підготовки майбутніх юристів будуть визначені в єдиному кодифікованому акті, уніфікувавши базис підготовки майбутніх фахівців. Решта ж питань може вирішуватися в розвитку автономії ВНЗ та академічної свободи учасників освітнього процесу безпосередньо самими ВНЗ з акцентом на потреби регіонів, запити роботодавців, прагнення майбутніх юристів, максимально сприяючи забезпеченню якісної, практично орієнтованої підготовки юристів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Усатий Г. Шляхи підвищення якості навчання у юридичних вузах / Г. Усатий // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 8. – С. 36-38.
2. Андрейцев В. Сучасна правнича наука та освіта : на шляху до болонського процесу / В. Андрейцев // Вища школа. – 2005. – № 3. – С. 36-54.
3. Богачов С. Теоретико-правові засади правової освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / С. Богачов ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2010. – 20 с.
4. Тацій В. Проблеми вищої юридичної освіти в Україні : нові виклики сучасних реалій / В. Тацій // Право України. – 2009. – № 1. – С. 4-8.
5. Давидова Н. Вища юридична освіта у Сполучених Штатах Америки / Н. Давидова // Право України. – 2012. – № 3-4. – С. 495-502.
6. Бігун В. Юридична освіта в Україні та США / В. Бігун // Юридичний журнал. – 2003. – № 4 (10). – С. 132-135.
7. Колесников П.М. Юридическое образование в США : история и современное состояние / П. Колесников, А. Юдкин // Государство и право. – 2010. – № 8. – С. 74-80.
8. Суханова Д. Юридична майстерність : американський підхід до підготовки майбутніх працівників / Д. Суханова // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 50-53.
9. Попондопуло В. Некоторые аспекты юридического образования в Великобритании, Германии, Японии и России / В. Попондопуло // Юридическое образование и наука. – 2003. – № 2. – С. 40-44.
10. Шлікгофф А. Юридична освіта в Німеччині : особливості та європейські перспективи / А. Шлікгофф // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 4. – С. 281-286.
11. Хелганд А. Юридична освіта в Німеччині / А. Хелганд, М. Вендіш // Право України. – 2009. – № 1. – С. 22-28.
12. Ярков В. Юридическое образование во Франции : современное состояние и перспективы развития / В. Ярков // Юридическое образование и наука. – 2002. – № 4. – С. 17-22.
13. Коломоєць Т. Організаційно-правові засади управління юридичною освітою в Україні : монографія / Т. Коломоєць, М. Мартинов. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – 280 с.
14. Мінченко О. Особливості здійснення юридичної діяльності в умовах германської правової сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / О. Мінченко ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2009. – 20 с.

15. Вища освіта в Україні і Болонський процес : навчальний посібник / [М. Степко, Я. Болюбаш, В. Шинкарук, В. Грубінко, І. Бабин] ; за ред. В. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга ; Богдан, 2004. – 384 с.
16. Родюк А. Якісна освіта – вдала кар’єра / А. Родюк // Юридична газета. – 2014. – № 42-43 (436-437). – С. 1-5.
17. Проект стандарту юридичної освіти в Україні : підготовлений у рамках Проекту «Стан юридичної освіти та науки в Україні» під егідою Координатора проектів ОБСЕ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/ua>.
18. Legal lughish : підручник [з англ. мови для студ. юрид. факульт.] : в 2-х ч. / за заг. ред. Л. Мисик, А. Арцишевської, Н. Гриня та ін. – К. : ІнЮре, 2012. – Ч. 1. – 2012. – 368 с.

REFERENCES

1. Usatyi H. “Ways to Improve the Quality of Teaching in Law Universities” / H. Usatyi // *Ekonomika. Finansy. Pravo.* – 2001. – № 8. – P. 36-38.
2. Andreitsev V. “Modern Legal Science and Education : Towards Bologna Process” / V. Andreitsev // *Vishcha shkola.* – 2005. – № 3. – P. 36-54.
3. Bohachov S. “Theoretical and Legal Foundations of Legal Education in Ukraine” : abstract of thesis for the degree of candidate of law sciences : major 12.00.01 “Theory and History of State and Law ; History Of Political And Legal Studies” / S. Bohachov. – Kyiv, 2010. – 20 p.
4. Tatsii V. “Problems of Legal Education in Ukraine : New Challenges Of Contemporary Realities” / V. Tatsii // *Pravo Ukraine.* – 2009. – № 1. – P. 4-8.
5. Davydova N. “Degree in Law in the United States” / N. Davydova // *Pravo Ukraine.* – 2012. – № 3-4. – P. 495-502.
6. Bihun V. “Legal Education in Ukraine and the USA” / V.A. Bihun // *Yuridichnyi zhurnal.* – 2003. – № 4 (10). – P. 132-135.
7. Kolesnikov P.M. “Legal Education in the United States : History and Modern Status” // P.M. Kolesnikov, A.V. Yudkin // *Hosudarstvo i pravo.* – 2010. – № 8. – P. 74-80.
8. Sukhanov D.S. “Legal Skills : American Approach to the Training of Future Employees” / D.S. Sukhanov // *Chasopis Kiivskogo universitetu prava.* – 2011. – № 4. – P. 50-53.
9. Popondopulo V.F. “Some Aspects of Legal Education in the UK, Germany, Japan and Russia” / V.F. Popondopulo // *Yuridicheskoe obrazovanie i nauka.* – 2003. – № 2. – P. 40-44.
10. Shlikhoff A. “Legal Education in Germany : Features and European Perspectives” / A. Shlikhoff // *Naukoviy visnik Dnipropetrovskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnikh sprav.* – 2007. – № 4. – P. 281-286.
11. Helhand A. “Legal Education in Germany” / A. Helhand, M. Vendish // *Pravo Ukraine.* – 2009. – № 1. – P. 22-28.
12. Yarkov V.V. “Legal Education in France : Modern State and Prospects of Development” / V.V. Yarkov // *Yuridicheskoe obrazovanie i nauka.* – 2002. – № 4. – P. 17-22.
13. Kolomoiets T.O. *Organizaciyno-pravovi zasady upravlinnya yuridichnoiu osvitoiu v Ukraine* [Organizational Principles of Management of Legal Education in Ukraine] : monograph / T.O. Kolomoiets, M.P. Martynov. – Zaporizhzhya : ZNU, 2012. – 280 p.
14. Minchenko O.V. “Features of Legal Activity in Terms of German Legal System” : abstract of thesis for the degree of candidate of law sciences : major 12.00.01 “Theory and History of State and Law ; History Of Political And Legal Studies” / O.V. Minchenko. – Kyiv, 2009. – 20 p.

15. *Vishcha osvita v Ukraine i Bolonskiy protses* [Higher Education in Ukraine and the Bologna Process] : teaching aid / M.F. Stepko, Y.Y. Boliubash, V.D. Shynkaruk, V.V. Hrubinko, I.I. Babin ; ed. V.H. Kremen. – Ternopil : Navchal'na kniha – Bohdan, 2004. – 384 p.
16. Rodiuk A. “Quality Education – a Successful Career” / A. Rodiuk // *Yuridichna hazeta*. – 2014. – № 42-43 (436-437). – P. 1, 4-5.
17. “Draft Standard of Legal Education in Ukraine, prepared under the Project “Condition of Legal Education and Science in Ukraine” under the auspices of the OSCE Project Coordinator in Ukraine” [Electronic resource]. – Access mode : <http://mon.gov.ua/ua>.
18. “Legal lughish” : [textbook of English for students of law faculties] : in 2 vol. / ed. L.V. Mysyk, A.L. Artsyshevska, N.O. Hryn et al. – Kyiv : In Yure, 2012. – Part. 1. – 368 p.

УДК 340.114

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Краковська А.Є., к.ю.н.

*Донецький національний університет, вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна
angel@donnu.edu.ua*

Досліджено групу політичних передумов ефективної реалізації соціальної функції держави. З'ясовано специфіку та зміст зв'язку між реалізацією соціальної функції та станом політичних відносин. Виявлено кореляції між політичною системою та змістом соціальної функції держави. Визначено основні проблеми й перспективи щодо реалізації соціальної функції Україною в контексті забезпечення соціальної політики держави, а також перспектив подальшого розвитку її політичної системи. Зроблено висновок про існування конкретних політичних передумов еволюції соціальної функції. Зазначено, що політичні передумови становлять предмет дослідження не стільки політичної науки, скільки предмет науки теорії держави та права. Зроблено висновок, що найважливішою політичною передумовою ефективного визначення основних напрямів соціальної політики та їх реалізації є утвердження демократичної політичної системи з розвиненою організаційною структурою політичного представництва й інститутами безпосереднього народовладдя.

Ключові слова: соціальна функція держави, політичні передумови, реалізація соціальної функції держави, політична система суспільства, соціальна держава, демократична держава, демократія, демократична політична система, патерналістська держава, громадянське суспільство, принцип законності, політичне середовище.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА

Краковская А.Е.

*Донецкий национальный университет, ул. 600-летия, 21, г. Винница, Украина
angel@donnu.edu.ua*

Исследована группа политических предпосылок эффективной реализации социальной функции государства. Определена специфика и содержание связи между реализацией социальной функции и состоянием политических отношений. Выявлены корреляции между политической системой и содержанием социальной функции государства. Определены основные проблемы и перспективы по реализации социальной функции Украиной в контексте обеспечения социальной политики государства, а также перспективы дальнейшего развития его политической системы. Сделан вывод о существовании конкретных политических предпосылок эволюции социальной функции. Отмечено, что политические предпосылки являются предметом исследования не столько политической науки, сколько предметом науки теории государства и права. Сделан вывод, что важнейшей политической предпосылкой эффективного определения основных направлений